

Eerbare begrafenis van een ideologie

Nawoord door Nels Fahner

‘Zo gaat het met oorlog (...). Altijd ben je schuldig. Zoals bij de vrouw en het kind. Ik kon het niet voorkomen.’

Louch, soldaat in het Rhodesische leger, staat op wacht en heeft tot taak zijn kameraden te beschermen. De vijand kan overal zijn. Opeens ziet hij iets bewegen. Hij schiet. Als hij gaat kijken, blijkt het een onschuldige vrouw met haar pasgeboren baby.

Zijn gruwelijke vergissing zal Louch de rest van het verhaal niet meer te boven komen. Zijn gedachten blijven hem pijnigen. Hij beseft dat hij gevangen zit in de oorlog en dat besef brengt hem continu op de rand van de waanzin.

Een van de verdiensten van dit beklemmende oorlogsverhaal van Louis Krüger is die psychologische doordenking van geweld, uitmondend in het radicale uitgangspunt dat er geen rechtvaardiging voor is. Even verderop denkt Louch: ‘Het is nooit een schoon gevecht. Zo is de oorlog. Men heeft niet altijd een keuze, en juist daarom zeg ik: zo is de oorlog.’

De militairen die in dit boek worden beschreven zijn Rhodesiërs, geen Zuid-Afrikanen. Maar de beschreven situatie had voor de Zuid-Afrikaanse lezers in 1984 – toen dit boek voor het eerst verscheen in het Zuid-Afrika van de Apartheid – alles met hun eigen land te maken.

Stanley, Louch en de anderen zijn soldaten in dienst van de regering van de Republiek Rhodesië, het gebied dat nu Zimbabwe heet. Rhodesië is genoemd naar de man die het gebied vanaf het eind van de negentiende eeuw koloniseerde: Cecil Rhodes. Na de Tweede Wereldoorlog werd Noord-Rhodesië onafhankelijk – dat deel zou vanaf 1963 Zambia gaan heten. Maar in Zuid-Rhodesië verzetten blanken zich tegen het plan van de Britse kolonisator tot een zwart meerderheidsbestuur.

Er was daar op het moment dat dit boek speelt een blanke minderheidsregering aan de macht. De leider van deze regering, Ian Smith, wilde eigenlijk dat Rhodesië weer onderdeel zou worden van het Britse Gemenebest, onder koningin Elizabeth, maar de Engelse autoriteiten weigerden dat. Zo ontstond tussen 1970 en 1979 de Republiek Rhodesië, een niet-erkende staat die slechts tien jaar heeft bestaan en alleen door Zuid-Afrika werd gesteund.

Koude Oorlog

De Rhodesische bosoerlog die centraal staat in deze roman was een burgeroorlog die van juli 1964 tot december 1979 plaatsvond. Bij die oorlog waren drie strijdende partijen betrokken: de Rhodesische regering onder de al genoemde Ian Smith, het Zimbabwean National Liberation Army (ZANLA) – de militaire vleugel van Robert Mugabes Zimbabwe African National Union (de

voorloper van de huidige ZANU-PF) – en het Zimbabwaanse Volksrevolutionaire Leger van Joshua Nkomo.

De oorlog was niet alleen een binnenlandse aangelegenheid, maar de Koude Oorlog speelde ook een belangrijke rol. De twee rebellenbewegingen waren marxistisch geïnspireerd, maar ze wortelden in verschillende etnische groepen.

De ZANLA-strijders onder leiding van Mugabe waren voornamelijk Shona en werden ondersteund door China en Noord-Korea, terwijl de ZAPU-strijders voornamelijk Ndebele waren en door de Sovjet-Unie en Oost-Duitsland werden gesteund. Elke groep voerde aparte guerrilla-oorlogen tegen de troepen van de blanke Rhodesische minderheidsregering. Uiteindelijk kwamen er in 1980 verkiezingen, waarbij Mugabe minister-president werd en sindsdien heet het land Zimbabwe. Het is algemeen bekend dat de vrijheidsstrijder Mugabe zich ontwikkeld heeft tot een corrupte dictator, die het eens bloeiende land tot op de rand van faillissement heeft gebracht.

Mozambique

In *Een basis over de grens* worden de Rhodesische militairen erop uitgestuurd om een basis in buurland Mozambique aan te vallen. De reden waarom zij daar waren, had te maken met de eigen oorlog tegen marxistische bevrijdingsbewegingen. In 1975 was Mozambique onafhankelijk geworden van de vroegere kolonisator Portugal en sindsdien was een marxistisch georiënteerde partij aan de macht, Frente de Libertação de Moçambique (Frelimo) oftewel het Bevrijdingsfront van Mozambique. Met militaire steun van Cuba en de Sovjet-Unie wist Frelimo-leider en president Samora Machel van Mozambique een eenpartijstaat te maken.

Direct na de onafhankelijkheid in 1975 begon echter de burgeroorlog tussen de Frelimo-regering en de anti-communistische Renamo, een bevrijdingsbeweging die door Zuid-Afrika werd gesteund. In *Een basis over de grens* wordt deze groep ook wel de Weerstand of de Résistance genoemd.

De complexiteit van de politieke situatie in zuidelijk Afrika wordt duidelijk wanneer de lezer beseft dat de aanval op een Zipra wapenopslag alleen maar een dekmantel is voor een clandestiene operatie om majoor Fernando Dos Santo (Portugese oorlogsheld die na de onafhankelijkheid was overgelopen naar de Marxistische Frelimo) uit te schakelen.

Een basis over de grens verscheen voor het eerst in 1984, in een periode waarin het Apartheidsregime in verschillende buurlanden troepen had gestationeerd. De eerste lezers van dit boek hebben waarschijnlijk niet alleen aan de oorlog in buurland Rhodesië gedacht, maar zij hebben in de lotgevallen van de gevechtsgroep van Stanley mogelijk ook een metafoor gezien voor de Zuid-Afrikaanse Grensoorlog waar hun land op dat moment in betrokken was. Zuid-

Afrikaanse militairen vochten op het grondgebied van Angola en Namibië eveneens tegen door het communisme geïnspireerde bevrijdingsbewegingen, die werden gesteund vanuit het buitenland door onder meer Cuba en de DDR.

Identiteit

Voor lezers in Zuid-Afrika die dit boek onder ogen kregen in 1984 was dit boek niet alleen relevant omdat het de discussie deed oplaaien over wat hun eigen land allemaal in het buitenland uitspookte. Het liet hen ook twifelen aan hun eigen nationale identiteit.

Onder wat wel de Zuid-Afrikaanse grensliteratuur heet, neemt dit boek een prominente plaats in. Literatuurhistoricus Gary Baines neemt uitgebreid de tijd om de roman te analyseren. *Een basis over de grens* is voor hem een voorbeeld van de wijze waarop een groep witte Zuid-Afrikaanse schrijvers in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw kritiek leverde op het nationalisme waar het Apartheidsregime zich van bediende. De politiek was gericht op een verheerlijking van de rol van de Boeren in de Anglo-Boerenoorlog, om daarmee de agressie die het land zich binnen en buiten de eigen grenzen veroorloofde te rechtvaardigen. In dit boek wordt getoond dat zo'n romantisering van de oorlog gevaarlijk is en leugenachtig.

In een fascinerende passage beschrijft Baines ten slotte waar volgens hem *Een basis over de grens* over gaat, en wat de betekenis is van de tocht met het dode lichaam van Stanley. 'Het lijkt dient als een metafoor voor de ideologische bagage van het verleden, die een risico blijft vormen, totdat het verleden onder woorden wordt gebracht en op die manier een eerbare begrafenis kan krijgen. De grens in dit geval is niet alleen een toevluchtsoord voor de vervolgende vijand, maar ook een grens die moet worden overgestoken om de maatschappij in staat te stellen om zijn militarisering te begrijpen, en de toestand van oorlog te doorzien.'²

Zo beschouwd is *Een basis over de grens* niet alleen een spannend oorlogsverhaal, maar ook een ingenieuze psychologische vertelling die laat zien hoe vijanddenken en nationalisme bij elkaar horen – een verhaal ook waarin het herkennen van de mens in de ander geen luxe is, maar bittere noodzaak.

² Gary Baines: *South Africa's 'Border War': Contested Narratives and Conflicting Memories* (Kaapstad, Unisa Press, 2008).